

Mariusz Ausz

Pozalekcyjne formy kształcenia i wychowania w Gimnazjum Pijarów w Rakowicach w latach Drugiej Rzeczypospolitej

Wprowadzenie

W 1909 roku nastąpiło oficjalne otwarcie Gimnazjum im. ks. Stanisława Konarskiego w Krakowie prowadzonego przez Zakon Pijarów. Tym samym zgromadzenie powróciło do chlubnych tradycji sprzed likwidacji szkół przez zaborców. Od roku szkolnego 1913/14 szkoła, wraz z konwiktem, zostały przeniesione do nowej wspaniałej siedziby w Rakowicach (obecnie w granicach miasta Krakowa), gdzie zakupiono folwark i tam wybudowano jeden z najnowocześniejszych kompleksów szkolnych w Galicji, a główny budynek szkolny zaprojektowano w tzw. stylu belgijskim¹.

W nowej siedzibie pijarom łatwiej było szerzej stosować różne metody wychowawcze, ponieważ odtąd większość konwiktorów (poza tymi, którzy uczęszczali do innych szkół) była pod ich całodziennym nadzorem. Gmach szkolny w Rakowicach jakością warunków lokalowych, choć w nieco mniejszej skali, odpowiadał pałacowi jezuickiej w Chyrowie. Jak pisali pijarzy, celem szkoły, a także konwiktu, usytuowanych na wsi z dala od miasta, ze świeżym powietrzem, w miejscu

¹ Szerzej na temat działalności pedagogicznej pijarów w tym okresie patrz: M. Ausz, *Odbudowa polskiej prowincji pijarów. Działalność wychowawczo-edukacyjna zakonu w latach 1873–1918*, Lublin 2013 oraz tenże, *Konwikt pijarski w Krakowie i Rakowicach w latach 1873–1939. organizacja i założenia wychowawcze*, [w:] *Dziecko w historii – wątek korczakowski*, (red.) E.J. Kryńska, A. Suplicka, W. Wróblewska, Białystok 2013, s. 76–98.

otoczonym pięknym ogrodem jest „urabianie człowieka z dziecka”. Była to szkoła płatna i elitarna, zapewniała szeroki wachlarz dodatkowych zajęć. By to osiągnąć, stosowane miały być praktyczne i racjonalne metody wychowania, polegające na posługiwaniu, że najważniejsze to: wprowadzenie do szkoły życia rodzinnego, ze szczerym i przyjaznym stosunkiem między nauczycielami a uczniami. Pijarzy dbali nie tylko o dobre warunki lokalowe, ale i troskliwe wychowanie. Temu służyć miały dodatkowe zajęcia pozalekcyjne – od prac ręcznych, kół zainteresowań po sport i turystykę. Od samego początku troszczono się szczególnie o zdrowie i właściwą kondycję fizyczną konwiktów, czemu służyć miały także wycieczki. Jak pisali pijarzy: „Wolny czas od nauki poświęcają ćwiczeniom fizycznym, pracy ręcznej, muzyce, zabawie, wycieczkom. Zawsze pod fachowem kierownictwem”².

Jak zapewniano, szkoła pracowała według najnowszych postulatów dydaktycznych. Zwracano też dużą uwagę na wychowanie moralne i fizyczne młodzieży. Wychowanie fizyczne i różne dyscypliny sportowe były traktowane na równi z obowiązkową łaciną i matematyką. Roboty ręczne miały za zadanie dostarczyć uczniom i konwiktorom obok „przyjemności także wieloraki użytek”³. Uczniom, tak jak konwiktorom, zapewniano odpowiednie zabawy – slöjd, introligatorstwo, ogrodnictwo, fotografia; sporty – jazda konna, rowery, lodowisko, strzelectwo, tenis oraz skauting⁴. Plan nauk gimnazjum obejmował także wycieczki do folwarków i fabryk, podczas których uczniowie mieli zbierać minerały, rośliny, poznawać zwierzęta, mieli też „zapoznać się z mierzaniem ziemi, zdejmowaniem planów itp.”, czyli poznać podstawy pracy geodety – umiejętności przydatnej szczególnie w prowadzeniu folwarku⁵. W każdą sobotę nauczyciele gimnazjum organizowali wycieczki do podkrakowskich miejscowości: na Bielany, do Bieńczyc, Michałowca, Tyńca, Raciborowic, Węgrzec, Zielonek i Zabierzowa. Obowiązkowe cotygodniowe wycieczki organizowano od 1910 roku. Do tego codziennie odbywały się półtoragodzinne lub dwugodzinne spacerzy⁶. Druga połowa XIX oraz początek XX wieku to okres coraz większego

² *Sprawozdanie I. Dyrekcji prywatnego gimnazjum realnego im. X. St. Konarskiego w Krakowie. Rok szkolny 1912/13*, Kraków 1913, s. 53-54.

³ *Sprawozdanie 1912/13...*, s. 54.

⁴ M. Ausz, *Odbudowa...*, s. 183.

⁵ *Sprawozdanie 1912/13...*, s. 4.

⁶ M. Ausz, *Odbudowa...*, s. 184.

zainteresowania turystyką i krajoznawstwem. Mimo ograniczonych możliwości, wycieczki organizowane były także w konwikcie pijarskim, głównie przez ks. Adama Słotwińskiego, który sam był członkiem Towarzystwa Tatrzańskiego, w soboty, dni wolne od nauki lub w wakacje (dla tych konwiktorów, którzy nie udawali się do domów rodzinnych). Jako „baza wypadowa” tych wycieczek służył folwark Dąbie, zakupiony przez pijarów w 1881 roku, który prócz celów zarobkowych, wykorzystywany był jako miejsce wycieczek i odpoczynku konwiktorów, a także jako miejsce letniego pobytu tych chłopców, którzy pozostawali w konwikcie na okres wakacyjny⁷.

Dużą rolę w propagowaniu turystyki odegrała w gimnazjum pijarskim drużyna skautowa – I Rakowicka Drużyna Skautowa im. Stefana Czarnieckiego, która założona była już w pierwszym roku funkcjonowania gimnazjum przez nauczyciela gimnastyki Kazimierza Zajdzikowskiego przy współpracy ze Stanisławem Pigoniem. Wywodziła się ona z funkcjonującego przy szkole Towarzystwa Sportowego „Sokół”. Drużyna ta organizowała wycieczki, np. w styczniu 1910 roku odbyła pięciodniową pieszą wędrówkę, której trasa wiodła od miejscowości Ślemień pod Babią Górą, przez Beskid aż do źródeł Wisły, a potem przez Żywiec, Andrychów, Wadowice do Krakowa. 25-28 maja 1912 skauci drużyny pijarskiej ponownie wędrowali po Beskidzie Żywieckim⁸.

Pijarzy krakowscy, by być konkurencyjnymi w swojej ofercie dydaktyczno-wychowawczej, musieli śledzić wszystkie nowe trendy w oświacie i wychowaniu. Niewątpliwie jednym z nich było organizowanie kolonii wakacyjnych. Ta idea, szwajcarskiego ks. Waltera Biona, dotarła do Galicji w pierwszej połowie lat 80. XIX wieku. Pierwszą taką kolonią był wyjazd zorganizowany przez Galicyjskie Towarzystwo Pedagogiczne w 1883 roku – grupa 31 uczniów szkół lwowskich została wysłana do Żabiego nad Czeremoszem. Głównym celem takich wyjazdów i odpoczynku młodzieży była dbałość o rozwój fizyczny, poprawa stanu zdrowia oraz kondycji psychicznej. Przy okazji realizowano także działania wychowawcze i edukacyjne. Na początku

⁷ O propagowaniu turystyki w szkolnictwie pijarskim patrz: M. Ausz, *Turystyka w dydaktyce polskich pijarów w pierwszych dekadach XX w.*, [w:] *Turystyka w edukacji historycznej i obywatelskiej*, (red.) M. Ausz, J. Bugajska-Więcławska, A. Stępnik, D. Szewczuk, Lublin 2017, s. 165-182.

⁸ *Sprawozdanie I...*, s. 41.

XX wieku pijarzy krakowscy poszerzyli ofertę także o taką formę wypoczynku i nauki swoich wychowanków. Po raz pierwszy zorganizowali kolonię wakacyjną w 1908 roku w Ślemieniu (opłata i „urządzenie jak w konwikcie”). Podkreślano bardzo zdrowy klimat Beskidu Żywieckiego „okolicy górzystej, bardzo zdrowej i otoczonej lasami szpilkowymi”. Każdy uczestnik musiał ze sobą mieć: 3 sztuki bielizny, 6 chusteczek, 2 pary trzewików, 2 poszewki, 4 prześcieradła i koc. Uczniom mającym poprawki lub egzaminy wstępne gwarantowano pomoc i opiekę⁹.

Pozalekcyjne formy kształcenia i wychowania w latach 1919–1939

Okres II Rzeczypospolitej to czas, gdy państwo polskie bardzo propagowało sport oraz różne formy turystyki i krajoznawstwa wśród młodzieży szkolnej. Tak samo postępowali pijarzy w Rakowicach, kontynuowali swój dawny program szerokiej oferty zajęć pozalekcyjnych. Szkoła stała na wysokim poziomie i cieszyła się mimo, wysokich opłat¹⁰, dużą popularnością. W związku z ogromnym zainteresowaniem w latach trzydziestych pijarzy utworzyli filię w Krakowie. Wciąż przywiązywano dużą wagę do sportu i propagowania turystyki. Zajęcia sportowe i wycieczki stanowiły poważny procent dodatkowych zajęć, oferta pijarów była bardzo bogata. Jak czytamy: „Co tydzień są tzw. środy sportowe, poświęcone popołudniu (po nauce szkolnej) zawodom i ćwiczeniom”¹¹.

Należy podkreślić, że było to możliwe, ponieważ szkoła posiadała świetne warunki do uprawiania sportów. Były to: cztery boiska, dwa korty, kąpielisko, kręgielnia, strzelnica, tereny dla cyklistów i jazdy konnej. W czasie niepogody zajęcia sportowe odbywały się w hali sportowej. W okresie międzywojennym w gimnazjum rakowickim¹² oprócz 2 godzin obowiązkowych zajęć z gimnastyki w tygodniu, mło-

⁹ M. Ausz, *Odbudowa...*, s. 174.

¹⁰ W 1938 roku nauka wraz z mieszkaniem w konwikcie wynosiła 100 zł miesięcznie. Patrz M. Ausz, *Konwikt pijarski...*, s. 98.

¹¹ *Prospekt zakładu naukowo-wychowawczego księży pijarów w Rakowicach pod Krakowem. Sprawozdanie za rok szk. 1923–24. Program i warunki przyjęcia*, Kraków 1924, s. 27.

¹² Po reformie jędrzejowiczowskiej w Rakowicach otworzono także liceum.

dzień miała dodatkowe codzienne zajęcia gimnastyczne i rekreacyjne na świeżym powietrzu. Wychowanie fizyczne pijarzy realizowali pod hasłami:

- 1) potrzeb zdrowotnych i wytwarzania nawyków higienicznych;
- 2) kultywowania uczuć społecznych i wyrabiania państwowo-obywatelskiego;
- 3) rozwijania dodatknych cech charakteru.

Gimnazjum rakowickie było w zasadzie zakładem zamkniętym, większość uczniów mieszkała w konwiktach/internacie, więc za wyjątkiem świąt i wakacji przebywała stale na terenie szkoły i miała stały rytm dnia, podczas którego codziennie przewidziana była także poranna dziesięciominutowa gimnastyka¹³.

Ćwiczenia gimnastyczne, tak jak przed I wojną światową, realizowano również w systemie Linga, czyli w „systemie szwedzkim”. Program zajęć sportowych układany był stosownie do wieku uczniów, w czasie niepogody zajęcia odbywały się na hali, a przy dobrej pogodzie na boiskach szkolnych. Najpopularniejsze wtedy sporty w gimnazjum pijarskim to: letnie – tenis, siatkówka, lekkoatletyka, pływanie, cyklistyka, jazda konna oraz zapomniany dzisiaj palant, natomiast zimowe: łyżwiarstwo, hokej, saneczkarstwo i narciarstwo¹⁴.

Wszyscy uczniowie wszystkich klas muszą co dzień przebywać 3 godziny na wolnym powietrzu (wycieczki, gry i zabawy ruchowe) we wszystkie dni pogodne (także w zimie). W gorące dni wiosenne i letnie chodzą boso, pobierają kąpiele słoneczne i rzeczne, używają najlżejszej odzieży płóciennej, chodzą stale cały rok bez okryci głowy, z wyjątkiem dni upalnych. Do kąpeli w zimie służą baseny w suterrenach gmachu¹⁵.

Natomiast w sprawozdaniu z lat 1930/31 czytamy:

Na gry i zabawy ruchowe zużytkowano w ciągu całego roku lekcje wolne od nauki i godziny specjalne ćwiczeń cielesnych przed południem, nadto czas przeznaczony na rekreacje popołudniowe.

¹³ Sprawozdanie dyrektora gimnazjum prywatnego im. St. Konarskiego O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem za rok szk. 1933/34, Kraków 1934, s. 35.

¹⁴ Sprawozdanie zakładu wychowawczo-naukowego im. Ks. St. Konarskiego O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem za rok szkolny 1930/31, Kraków 1931, s. 11.

¹⁵ Sprawozdanie 1924/25..., s. 25.

Suma czasu przebywania na wolnym powietrzu, w swobodnej lekkiej odzieży, w dni upalne bez koszulek wynosiła do 4 godz¹⁶. Dziennie w każdej klasie. Młodzież zahartowana, silna, zdrowa, odporna na przeziębienia. Infirmeria przeważnie świeciła pustkami¹⁷.

Zwiększono czas przebywania na wolnym powietrzu. Organizowano dodatkowo wspomniane już tzw. środy sportowe; w te dni po lekcjach odbywały się ćwiczenia gimnastyczne i zawody sportowe¹⁸. Funkcjonowało koło sportowe „Młodzi”, w którym działały następujące sekcje: tenisowa, lekkoatletyczna, palanta, koszykówki, siatkówki, piłki nożnej, wioślarstwa, hokejowa, pływacka, saneczkowa, narciarska, strzelecka, szermiercza¹⁹. Zainteresowanie sportem było wśród uczniów duże, świadczyć może o tym frekwencja. W roku szkolnym 1933/34 należało do niego 145 na ogólną liczbę 195, a w 1937/38 – 102 osoby na 210 uczniów. Koło było utrzymywane z funduszy szkoły oraz składek członków – 10 gr miesięcznie. W roku 1937/38 istniały następujące sekcje: lekkoatletyczna, gier sportowych, tenisowa, pingpongowa, hokejowa, pływacka, kolarska, piłki ręcznej oraz piłki nożnej²⁰. Przypomnieć należy, że zgodnie z rozporządzeniem ministerialnym z 1927 roku, piłkę nożną uprawiać mogła młodzież szkolna od 16. roku życia, uzasadniono to tym, że ten sport może mieć zły wpływ na rozwój dziecka ze względu na „nadmierny wysiłek nerwów i mięśni w zbyt młodym wieku”. Za wskazane sporty zespołowe przed 16. rokiem życia uważano za to koszykówkę i siatkówkę. Ulubioną rekreacją młodzieży w okresie zimowym były również kuligi, które wtedy były uznawane za zajęcia sportowe; organizowano je do Bielan, Mogiły, Woli Justowskiej,

¹⁶ W 1928 roku Ministerstwo Oświaty w rozporządzeniu określiło szczegółowo rodzaj stroju sportowego, ćwiczenie bez koszulek było dopuszczone tylko w miejscu zabezpieczonym przed obserwacją przez osoby z zewnątrz. Gimnazjum rakowickie to wymaganie spełniało, dlatego też chłopcy w upalne dni mogli ćwiczyć bez koszulek.

¹⁷ *Sprawozdanie zakładu wychowawczo-naukowego im. Ks. St. Konarskiego O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem za rok szkolny 1930/31*, Kraków 1931, s. 11.

¹⁸ *Prospekt 1923–24...*, s. 27.

¹⁹ *Sprawozdanie 1930/31...*, s. 11-12; *Sprawozdanie 1933/34...*, s. 51-53.

²⁰ *Zakład wychowawczo-naukowy O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem i filia gimnazjum w Krakowie. Sprawozdanie dyrektorów za rok 1937-38*, Kraków 1938, s. 38.

Panińskich Skał, Ojcowa oraz innych miejsc²¹. Zadaniem wszystkich sekcji było przeprowadzanie regularnych treningów, organizacja meczów i rozgrywek szkolnych oraz udział w międzyszkolnych zawodach sportowych. Corocznie wielu członków koła sportowego walczyło o Państwową Odznakę Sportową, np. w roku 1931/32 konkurowało o nią 75 chłopców, zdobyło zaś 53²².

Jak pisali uczniowie:

W ogóle sportowców w naszym konwikcie nie brakuje. Ma ich ponoć być za dużo. Weźmy na przykład pod uwagę takich, których pasjonuje tenis. Korty konwiktorskie mogą pomieścić najwyżej 8miu graczy, co już jest maximum. Ponieważ jednak tenisistów jest dużo więcej, przeto z biegiem czasu wyrobiła się zasada: kto pierwszy na korcie, ten gra. Biorą więc „tacy goście” rakiety, chowają ją za plecy i uchodząc baczno X. Prefekta, idą na obiad. Zastawiony posiłek zjadają rekordowo szybko, czekając aż nadarzy się okazja do czmychnięcia z jadalni²³.

Ważnym uzupełnieniem wychowania fizycznego były kolonie letnie i zimowe, podczas których uczniowie rozwijali swoje pasje sportowe. W lecie organizowano kolonie w Wysokiej pod Gdynią, a w okresie zimowym w Zakopanem i Mnikowie pod Krakowem. Często wycieczki krajoznawcze łączono ze sportem, np. w roku szkolnym 1937/38 pięciodniową wycieczkę krajoznawczą klasy IV do Zakopanego połączono z kursem narciarskim²⁴.

Jak wspomniano ważną rolę w propagowaniu sportu odgrywał ruch skautowy/harcerski. W okresie Drugiej Rzeczypospolitej dużą zasługę w rozwoju sprawności fizycznej miały zajęcia z przysposobienia wojskowego (PW), które od 1937 roku były przedmiotem obowiązkowym i odbywały się we wszystkich klasach w wymiarze 2 godzin tygodniowo. Zajęcia te obejmowały nie tylko elementy wojskowe, np. musztra, wyszkolenie strzeleckie, ale także wychowanie obywatelskie oraz

²¹ *Sprawozdanie dyrekcji Gimnazjum im. St. Konarskiego S.P. O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem z pełnemi prawami szkół państwowych za rok szk. 1926/27, Kraków 1927, s. 24; Sprawozdanie zakładu wychowawczo-naukowego im. Ks. St. Konarskiego O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem za rok szkolny 1931/32, Kraków 1932, s. 8.*

²² *Sprawozdanie 1931/32..., s. 9.*

²³ *Jednodniówka Gimnazjum im. Ks. Stanisława Konarskiego w Rakowicach wydana ku uczczeniu imienin ks. Rektora St. Paprockiego, 8 V 1937 Rakowice-Kraków, s. 11-12.*

²⁴ *Sprawozdanie 1937/38..., s. 24.*

ćwiczenia sportowe, szczególnie biegi. Uczniowie szkoły rakowickiej w ramach przysposobienia wojskowego brali udział w wielu zawodach sportowych, nie tylko strzeleckich, zdobywając wiele trofeów. Warto nadmienić, iż pijarzy wybudowali strzelnicę, która z czasem została zadaszona, tak więc uczniowie mogli ćwiczyć strzelanie nawet przy złej pogodzie. W Rakowicach działało także Koło Ligi Morskiej i Kolonialnej, w ramach którego funkcjonowała sekcja kajakowo-żeglarska, a poszczególni uczniowie przechodzili kursy na jachtach pełnomorskich²⁵.

Częstą formą zajęć pozalekcyjnych w szkole rakowickiej były różnego rodzaju wycieczki. Badając zachowane dokumenty pijarskich placówek oświatowych w Rakowicach i Lidzie z tego okresu, można stwierdzić, że wycieczki szkolne i różne formy turystyki odgrywały ważną rolę w procesie dydaktycznym i wychowawczym. Nie ograniczono się tylko do wytycznych władz szkolnych, te formy kształcenia, wychowania i rekreacji rozszerzano, przeprowadzano według własnych autorskich projektów. Wycieczki (najczęściej jednodniowe) były formą realizacji programu nauczania i najczęściej odbywały się w ramach kółek historycznego i krajoznawczego. Kółka te organizowały wycieczki po najbliższej okolicy (w komfortowej sytuacji była placówka rakowicka i jej filia w Krakowie) w celu poznania zabytków, pamiątek i muzeów. Wycieczki były realizowane przez kółko przyrodnicze, które organizowało raz w tygodniu wycieczki popołudniowe²⁶. Organizowano także wycieczki dla całej szkoły w roku szkolnym 1925/26, m.in. do Ojcowa 7-12 czerwca 1926 roku. Każdego dnia uczniowie słuchali wykładów z geografii, geologii i przyrody²⁷. Ze sprawozdania filii krakowskiej gimnazjum rakowickiego za rok szkolny 1938-39 dowiadujemy się, że zgodnie z obowiązującym planem nauczania w tym roku poszczególne klasy odbyły przewidzianą liczbę wycieczek, związanych z nauczaniem języka polskiego, historii, biologii, fizyki oraz pracy ręcznej²⁸.

Organizowano przede wszystkim krótkie jednodniowe czy nawet popołudniowe wycieczki krajoznawcze oraz „przechadzki”, które

²⁵ Tamże, s. 28, 35.

²⁶ *Sprawozdanie Dyrekcji Pryw. Gimnazjum im. St. Konarskiego S.P. OO. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem z Pełnemi Prawami Szkół Państwowych za Rok Szkolny 1925/26*, Kraków 1926, s. 12.

²⁷ Tamże, 15.

²⁸ *Dyrekcja Filii Pryw. Gimnazjum OO. Pijarów im. Ks. St. Konarskiego w Krakowie. Sprawozdanie Dyrektora za rok szkolny 1938-39*, Kraków 1939, s. 10.

służyć miały poznaniu „urządzeń fabrycznych, muzeów i zabytków Krakowa”. Były to wyjścia objęte programem nauczania²⁹. Trzeba powiedzieć, że program wycieczek przedmiotowych był bogaty, w roku szkolnym 1933/34 uczniowie zwiedzili: klasa I: wystawę gospodarczą, Muzeum Zoologiczne, Oogród Botaniczny; wystawę pamiątek po Janie III Sobieskim; Muzeum Czartoryskich, Wystawę misyjną, Muzeum Narodowe, Bielany, Zwierzyniec w Lesie Wolskim. Klasa IV³⁰: wystawę pamiątek po Janie III Sobieskim, Muzeum Czartoryskich, Wystawę misyjną, Muzeum Narodowe; Klasa V: wystawę lotniczą, wystawę pamiątek po Janie III Sobieskim, Międzynarodową Wystawę Fotografiki, budowle romańskie i gotyckie w Krakowie; Klasa VI odbyła: wycieczkę rolniczą do Górki, zwiedziła urządzenia gospodarstwa rybnego w Mogile, wystawę pamiątek po Janie III Sobieskim, wystawę fotografiki, kościoły w Krakowie oraz klasztor w Mogile; klasa VII: wapieniki i kamieniołomy, mechaniczną piekarnię na Pogórze, wodociągi krakowskie, wystawę pamiątek po Janie III Sobieskim, wystawę fotografiki, odbyła wycieczkę do Wiśnicza, na Błonia krakowskie, Wolę Justowską; klasa VIII: wystawę pamiątek po Janie III Sobieskim, wystawę fotografiki, dwudniowe P.W. w Czernichowie, wycieczkę do Zwardonia, wycieczkę na strzelnicę (dwukrotnie), wycieczkę na lotnisko, na Błonia³¹. Natomiast w roku szkolnym 1937–38 program wycieczek w Rakowicach i filii gimnazjum w Krakowie przedstawiał się następująco: klasy pierwsze odbyły w Rakowicach 9 wycieczek 1 (łączona historia, geografia i język polski); 2 (geografia); 4 (przyroda); 2 (zajęcia praktyczna) a w filii 11 wycieczek 2 (język polski); 4 (biologia); 2 (geografia); 3 (prace ręczne). Klasy drugie w Rakowicach 10: 2 (język polski); 3 (historia); 2 (przyroda); 2 (zajęcia praktyczne) w filii 11, w tym 5 (język polski, historia, geografia); 4 (biologia); 2 (prace ręczne). Klasy trzecie: w Rakowicach 7 oraz 5-dniową wycieczkę do Zakopanego połączoną z kursem narciarskim, a filia krakowska odbyła 9, w tym 3 (język polski, historia); 1 (geografia); 3 (fizyka, chemia);

²⁹ *Prospekt zakładu naukowo-wychowawczego księży pijarów w Rakowicach pod Krakowem. Sprawozdanie za rok szk. 1923–24. Program i warunki przyjęcia*, Kraków 1924, s. 17.

³⁰ Brak klasy II i III wynika z reformy, klasa pierwsza była klasą już nowego programu. Pozostały funkcjonowały w starym trybie.

³¹ *Sprawozdanie dyrektora gimnazjum prywatnego im. St. Konarskiego O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem za rok szk. 1933/34*, Kraków 1934, s. 120.

2 (prace ręczne)³². Klasa IV gimnazjum rakowickiego³³ odbyła 5 wycieczek, tak jak klasa III uczestniczyła również w wycieczce do Zakopanego. Klasa licealna odbyła 2 wycieczki; trzydniową na Śląsk i Zagłębie oraz zwiedziła Urząd Gminy w Prądniku w celu zapoznania się ze specyfiką pracy urzędu. Kończąca naukę w starym trybie klasa VIII miała 3 wycieczki, w tym wspomniana wcześniej wycieczka do Zakopanego³⁴. W tym roku w obrębie Krakowa uczniowie zwiedzili m.in.: Muzeum XX. Czartoryskich, Wawel, Muzeum Czapskich, Muzeum Narodowe, Kościół Najświętszej Maryi, Muzeum Przemysłowe, Sukiennice, zabytki renesansowe, Drukarnię Anczyca, Ogród Botaniczny, Muzeum Przyrodnicze, tartak oraz fabrykę mebli. Poza Krakowem zwiedzili: Ojców, Puszcę Niepołomicką, Las Wolski, Fabrykę Zieleniewskiego, hutę szkła, gazownię, elektrownię, Kopiec Kościuszki, browar, fabrykę drutu i gwoździ, Częstochowę, Wolę Justowską. Wycieczki te były kilkugodzinne lub całodniowe³⁵. Klasy niższe gimnazjum rakowickiego odbywały wycieczki naukowe, krajoznawczo-turystyczne do Mnikowa, Mydlnik i Krakowa w celu „poznanania pamiątek historycznych i zabytków architektury”³⁶.

Organizowano również krótkie wycieczki z okazji okolicznościowych rocznic, świąt narodowych. W stulecie wybuchu powstania listopadowego gimnazjum rakowickie odbyło wycieczkę na wystawę poświęconą temu wydarzeniu³⁷. Pijarzy rakowiccy mieli także ofertę dla grona pedagogicznego, m.in 7 maja 1931 roku zorganizowano jednodniowy rejs nauczycieli parowcem do Tyńca³⁸. W maju, korzystając ze świąt, urządzano kilkudniowe majówki, w których uczestniczyli zarówno nauczyciele, jak i uczniowie. Natomiast w czasie zimowym urządzano wycieczki połączone z kuligiem, propagowano narciarstwo. W roku szkolnym 1930/31 zwiedzono Wolę Justowską, Czerną, Skały Kmity, Krzeszowice, Bielany, Skały Panieńskie, Tenczynek.

³² *Zakład wychowawczo-naukowy O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem i filia gimnazjum w Krakowie. Sprawozdanie dyrektorów za rok 1937-38*, Kraków 1938, s. 52-53.

³³ W filii krakowskiej były tylko klasy I-III.

³⁴ *Sprawozdanie 1937/38...*, s. 23-25.

³⁵ Tamże, s. 23-25, 53.

³⁶ *Sprawozdanie zakładu wychowawczo-naukowego im. Ks. St. Konarskiego O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem za rok szkolny 1930/31*, Kraków 1931, k. 12.

³⁷ *Sprawozdanie 1930/31...*, s. 12.

³⁸ Tamże.

Oprócz wspomnianych wycieczek starano się, by każda klasa przynajmniej raz w czasie pobytu w szkole odbyła kilkudniową wycieczkę po kraju. Służyć to miało poznaniu przez młodzież regionów Polski, a także zabytków, miejsc pamięci, kształtowaniu postawy patriotycznej, zwiększaniu więzi między młodzieżą oraz wzmocnieniu miłych doświadczeń z pobytu w szkole. Zachowały się relacje z takich wycieczek, przedstawimy fragmenty dwóch, jednej sporządzonej przez grono pedagogiczne, drugiej przez uczestnika, który spisał swoje wspomnienia po latach. Pierwszy to opis dziesięciodniowej wycieczki po Polsce, która odbyła się w maju 1939 roku i zorganizowana była przez krakowską filię gimnazjum rakowickiego. Tak to opisali pijarzy:

Troska o praktyczne realizowanie podstaw ideowych szkoły, szczególnie w zakresie wyrobienia świadomego stosunku jej wychowanków w klasie najwyższej gimn. tj. IV do spraw społecznych i państwowych oraz obudzenia w młodzieży zainteresowania do spraw gospodarczych i pozytywnego stosunku do kultury Polski, jako dziedziny tworzenia własnych nowych wartości – znalazła swój wyraz w zorganizowanej w br. szkolnym po raz pierwszy w okrężnej wycieczce po Polsce w czasie 21-31 maja dla całego zespołu uczniów kl. IV.

Z inicjatywy Dyrektora Zakładu, popartej usilnymi zabiegami Rady Pedagogicznej, a pełnym zrozumieniem jej przez ks. Rektora, utworzono przy zakładzie z jednorazowych opłat rodziców tzw. Fundusz wycieczkowy, z którego ma rok rocznie korzystać każdorazowo klasa IV w pokryciu kosztów wycieczki okrężnej po Polsce, jako zaokrąglenie całości programu naukowego oraz uzupełnienie wiadomości o Polsce współczesnej. Fundusz ten opłaca każdy uczeń szkoły przez cały czas pobytu w niej w wysokości 4 zł rocznie³⁹.

Głównym opiekunem tej wycieczki ze strony szkoły został Stanisław Dynowski – nauczyciel historii, geografii oraz opiekun drużyny harcerskiej⁴⁰. Ze strony grona pedagogicznego brało w niej udział jeszcze dwóch pedagogów: ks. prefekt Andrzej Soczówka oraz Józef Grzech nauczyciel języka polskiego. W wycieczce uczestniczyło 40 uczniów (nie pojechał tylko jeden uczeń czwartej klasy z powodów zdrowotnych)⁴¹. Organizację wycieczki powierzono biurze turystycznemu „Orbis”.

³⁹ *Dyrekcja Filii Pryw. Gimnazjum OO. Pijarów im. Ks. St. Konarskiego w Krakowie...*, s. 10.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże, s. 7-8.

Trasa wycieczki przebiegała następująco: Lwów, Pińsk (wraz z rejsem statkiem do Horodyszcz), Wilno (ze zwiedzaniem Rossy i złożeniem kwiatów na grobie matki Józefa Piłsudskiego), Augustów, Warszawa, Gdynia i Poznań.

We Lwowie największe wrażenia na uczestnikach wycieczki wywarł Cmentarz Obrońców Lwowa i jego historia oraz Panorama Raclawicka:

Ze Lwowa ruszyliśmy na Polesie, w krainę błot i lasów niecierpliwi poznania tego obszaru Polski, który najmniej był znany uczestnikom. Toteż gdy pociąg minął Wołyń, mimo wczesnej godziny rannej wszyscy uczniowie zapelnili okna wagonu, aby chociaż w ten sposób podziwiać piękno krajobrazu poleskiego, zanim bezpośrednio się z nim zetkną. Pińsk, w którym zatrzymaliśmy się jeden dzień, zrobił korzystne wrażenie z powodu swej czystości. Samo miasto nie posiada specjalnych zabytków. Toteż po zwiedzeniu Muzeum poleskiego, gdzie zapoznaliśmy się z najważniejszymi eksponatami dotyczącymi zwłaszcza zajęć ludności Polesia i jego przyrodą, udaliśmy się statkiem do Horodyszcz, które dało nam obraz wsi poleskiej. Po drodze mogliśmy z bliska przyglądać się krajobrazowi Polesia, jego wodom i bagnetom⁴².

Po zwiedzeniu kolejnych miejscowości uczniowie powrócili do Krakowa 31 maja 1939 roku. Kierownictwo szkoły podkreślało duże walory edukacyjne i wychowawcze tej imprezy:

Znaczenie wycieczki dla młodzieży pod względem naukowym i wychowawczym było bardzo duże. Większość bowiem uczniów nie znała zupełnie niektórych przynajmniej obszarów Polski, które teraz w ogólnych zarysach poznała. Uczniowie unaocznili sobie ogrom pracy społeczeństwa polskiego w każdej dziedzinie, wzbudziło się u nich uznanie dla tej pracy. Rozszerzyli sobie wiadomości o Polsce współczesnej i o pracy ludności przynajmniej w niektórych częściach kraju⁴³.

W okresie międzywojennym, tak jak przed I wojną światową, pijarzy organizowali również wypoczynek letni i zimowy podczas ferii, któremu towarzyszyły różne formy turystyki. Od początku lat dwudziestych pijarzy posiadali również kolonię wakacyjną pod Gdynią „od morza godzina drogi spacerem przez las”. Wypoczynek w tym ośrodku był skierowany dla uczniów szkół pijarskich (bez ograniczenia wiekowego) oraz z innych placówek oświatowych (do lat 12). Opłata mie-

⁴² Tamże, s. 11.

⁴³ Tamże, s. 13.

sięcznego pobytu wynosiła w drugiej połowie lat dwudziestych 150 zł plus koszty podróży⁴⁴. Natomiast ferie zimowe młodzież z ośrodka rakowickiego spędzała w Zakopanem i w Mnikowie pod Krakowem⁴⁵.

Bardzo popularne było w szkole rakowickiej harcerstwo, zdołano utworzyć samodzielny Hufiec Rakowicki, a harcerze organizowali jedną wycieczkę na tydzień w soboty lub niedziele (wyjątkowo w złych warunkach pogodowych odbywały się w zamian pogadanki)⁴⁶. Często te wycieczki harcerskie połączone były z biwakowaniem i nocowaniem w lesie.

Zastępy maszerują do obranego celu wykonując po drodze najrozmaitsze ćwiczenia polowe. Osiągnąwszy cel i wykonawszy wspólnie konkursowe ćwiczenia polegające na przekradnięciu się przez strzeżony teren bez zwrócenia na siebie uwagi, rozkładają biwak.

Skupieni wokół żywo płonącego ogniska, dzielą się wrażeniami, chwalą, ganią i nawzajem przekonują [...]. Odśpiewanie kilku piosenek wybitnie podnosi nastrój. Z ust komendanta płynie gawęda o dawnych bohater-skich rycerzach: Zawiszy, Jeremim Wiśniowieckim, Kościuszcze. Polsce o dwa morza się opierającej... i o Polsce jutrzejszej, potężnej, mocarstwowej. – Młode dusze ślubują sobie wierną służbę Ojczyźnie, pracę, wytrwałość... – Ognisko przygasa – Wiatr niesie po polach ciche słowa modlitwy „Idzie noc”⁴⁷.

Urządzano w Rakowicach również wycieczki o charakterze religijnym, zwyczajowo maturzyści po egzaminie pisemnym udawali się do Częstochowy⁴⁸.

Kolejnymi formami pozalekcyjnymi, które wzbogacały program edukacyjny i wychowawczy szkoły były różnego rodzaju wykłady, odczyty, akademie oraz wyjazdy do teatru czy kina. Na przykład w roku szkolnym 1926/27 oprócz uroczystości z okazji świąt państwowych

⁴⁴ W 1924 roku w kolonii uczestniczyło około 30 uczniów szkoły pijarskiej, patrz: *Sprawozdanie dyrekcji pryw. Gimnazjum imienia St. Konarskiego S.P. OO. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem z pełnemi prawami szkół państwowych. Sprawozdanie za rok szk. 1924/25*, Kraków 1925, s. 25; *Prospekt zakładu...*, s. 31.

⁴⁵ *Sprawozdanie dyrekcji Gimnazjum imienia St. Konarskiego S.P. O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem z pełnemi prawami szkół państwowych za rok szk. 1926/27*, Kraków 1927, s. 21.

⁴⁶ *Prospekt zakładu naukowo-wychowawczego... 1923–24*, s. 17.

⁴⁷ *Jednodniówka Gimnazjum im. Ks. Stanisława Konarskiego w Rakowcach* wydana ku uczczeniu imienin ks. Rektora St. Paprockiego, 8 V 1937 Rakowice-Kraków, s. 16.

⁴⁸ *Sprawozdanie 1926/27...*, s. 17.

w szkole odbyły się m.in.: 30 października uczniowie wysłuchali odczytu dr. Cichockiego z okazji rocznicy „uwolnienia Krakowa od Austriaków”⁴⁹, dwudniowe uroczystości z okazji 200. lecia kanonizacji Stanisława Kostki (13/14 listopada), na tę uroczystość oprócz oficjalnych przemówień, mszy św., składały się: referaty nauczycieli, występy szkolnej orkiestry dętej oraz chóru, deklamacje, występy muzyczne uczniów – fortepian oraz kwartet smyczkowy, chłopcy obejrżeli również film historyczny *Ku wyżynom* oraz przeźrocza poświęcone św. Stanisławowi Kostce. Uroczystości zakończył pokaz sztucznych ogni⁵⁰. 12 marca 1927 „młodzież przez aparaty radiowe umieszczone w studium, bierze udział w uroczystościach wiedeńskich ku czci Beethovena”⁵¹. 21 maja uczniowie wysłuchali wykładu o gen. Józefie Bemie z okazji sprowadzenia jego zwłok do Tarnowa. Kolejne duże uroczystości obchodzono 20 czerwca z okazji sprowadzenia zwłok Juliusza Słowackiego na Wawel. Oprócz mszy św., odbyła się uroczysta akademie w formie występu teatralnego młodzieży szkolnej – „...bez słów wstępnych, referatów i wykładów, ale zestawiony z samych wyjątków utworów Słowackiego...”⁵². Następnie, 28 czerwca delegacja uczniów szkoły rakowickiej wzięła udział w uroczystościach złożenia zwłok poety w katedrze wawelskiej.

Jak zapisano na koniec roku szkolnego 1927/28:

Młodzież zahartowana i silna, rozwinięta, pogodna i wesoła, wraca do domów z zasobem zdrowia, uzyskanego higienicznym wychowaniem i racjonalnym prowadzeniem etycznym. Poruczymy ją troskliwej opiece rodziców i opiekunów, którzy ją zdołają niewątpliwie przez czas feryj uchronić od wpływów postronnych, mogących w niwecz obrócić dodatnie wyniki zabiegów moralnych i zdrowotnych⁵³.

Szkoła także organizowała i wysyłała na kursy grono pedagogiczne, organizowano różne szkolenia i pokazy dla nauczycieli i uczniów w samej szkole. W roku szkolnym 1927/28 zorganizowano pokazy „racjonalnej nauki gimnastyki”.

⁴⁹ Sprawozdanie 1926/27..., s. 22.

⁵⁰ Tamże, s. 22-23.

⁵¹ Tamże, s. 25.

⁵² Tamże, s. 25-26.

⁵³ Tamże, s. 28.

Dzięki uczestnictwu w takich kursach i zjazdach i płynącym z nich korzyściom szkoła przestaje być instytucją sztywną, zimną, niemal martwą, a staje się przybytkiem równomiernego rozwoju sił fizycznych i umysłowych zarówno dla dobra jednostek, jak i w przyszłości Państwa⁵⁴.

Od roku szkolnego 1927/28 w szkole rakowickiej wprowadzono za zgodą władz oświatowych zajęcia nadobowiązkowe z nauki lotnictwa „w teorii i modelarstwie”. Nadobowiązkowo funkcjonowały także: w klasach niższych sztuka życia, kaligrafia w klasach I-III, a w klasie VII zajęcia z kultury klasycznej oraz bez ograniczeń wiekowych nauka gry na fortepianie oraz rysunku i śpiewu. Najważniejszą rolę pełniły jednak zajęcia z nauki języków (nadobowiązkowymi były język angielski i włoski) oraz koła przedmiotowe, w tym roku szkolnym były one następujące: historyczno-krajoznawcze, polonistyczne, deklamatorskie, dramatyczne i religijne⁵⁵. Praca samokształceniowa i wychowawcza była realizowana m.in. w kole fotograficznym, Kole Rycerzy Silnej Woli, Straży Przedniej, Kole Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (LOPP), Kole Młodzieży Polskiego Czerwonego Krzyża oraz we wspomnianym wyżej harcerstwie. Warto przedstawić działalność Koła Rycerzy Silnej Woli i Straży Przedniej. Koło Rycerzy Silnej Woli zostało założone 19 marca 1933 roku z inicjatywy dyrektora Stanisława Wrzoska:

Organizacja ta, jako związek młodzieży, wciela w życie idee społeczne, patriotyczne i rycerskie, jakie promieniowały ze szkół pijarskich w dobie ks. Konarskiego.

Związek ten powinien być ogniwem, wiążącym członków braterstwem. Członkowie obowiązani są utrzymywać kontakt z kołem K.S.W. nawet po wyjściu z gimnazjum. [...] Symbolem męża silnej woli jest dla nas P. Marszałek Józef Piłsudski. Wzorem każdego Rycerza jest p. Marszałek, dlatego też na odznakach Rycerstwa widniej podobizna p. Marszałka⁵⁶.

Jak zapisano w statucie, członkowie zobowiązywali się na czas pobytu w gimnazjum oraz na pierwszym roku studiów nie robić następujących rzeczy: kłamać, spożywać mocnych trunków, grać w karty, demo-

⁵⁴ Sprawozdanie zakładu naukowo-wychowawczego O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem. Gimnazjum z pełnemi prawami szkół państwowych za rok szkolny 1927/28, Kraków 1928, s. 11.

⁵⁵ Tamże, s. 11-12.

⁵⁶ Sprawozdanie dyrektora gimnazjum prywatnego im. St. Konarskiego O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem za rok szk. 1933/34, s. 98-99.

realizować. Mieli też zachować „czystość obyczajów” oraz nie wstępować do organizacji politycznych⁵⁷. Koło to organizowało różne odczyty przygotowywane przez członków. W roku szkolnym 1933/34 odbyło się 6 takich spotkań, ogłoszono następujące referaty: „O ruchach filomackich i filareckich”, „Obrona Lwowa”, „Działanie i skutki alkoholu na organizm”, „Wielkość Stefana Batorego”, „Pobyt p. Marszałka Piłsudskiego na Uniwersytecie w Charkowie”. Szóste spotkanie odbyło się w dniu imienin Józefa Piłsudskiego i było mu w całości poświęcone⁵⁸. Organizacja ta miała charakter propiłsudczykowski, jak wskazują dokumenty w szkołach pijarskich w okresie międzywojennym widoczny był silny kult marszałka.

Natomiast Straż Przednia, jak napisano, miała charakter „samokształceniowy i realizacyjny”. Młodzież zajmowała się pracą społeczną i pomocową. Oprócz organizacji odczytów przeprowadzano akcje społeczne i zbiórki dobroczynne. Propagowano Pożyczkę Narodową, np. w roku szkolnym 1933/34 zebrano 300 zł i przekazano je na LOPP. Kolejne 17.50 zł przekazano na pomoc polskim emigrantom, przeprowadzono zbiórkę na Uniwersytet Wiejski im. Adama Skwarczyńskiego – zebrano 80 zł. Na Fundusz Obrony Morskiej przekazano 50 zł. Efektem kolejnej akcji było zakupienie 150 drzewek morwowych w celu założenia hodowli jedwabników. Przeprowadzono zbiórkę odzieży, którą następnie przekazano Związkowi Pracy Obywatelskiej Kobiet⁵⁹.

Powyżej przedstawiono wybór części bardzo bogatej oferty zajęć pozalekcyjnych gimnazjum rakowickiego. Możemy stwierdzić, że pijarzy należycie dbali o właściwy rozwój intelektualny, duchowy i fizyczny młodzieży, a służyło temu wiele ponadprogramowych zajęć. Stosowano różne atrakcyjne formy nauczania i wychowania. Okazuje się, że zakonnicy potrafili stosować nowoczesne i atrakcyjne metody kształcenia i wychowania. Niemniej trzeba podkreślić, że szkoła miała charakter elitarny i posiadała znakomite warunki lokalowe i bogate wyposażenie w środki dydaktyczne. Uczyli w niej również wybitni pedagodzy, to wszystko składało się na sukcesy i popularność placówki.

⁵⁷ Tamże, s. 99-100.

⁵⁸ Tamże, s. 100.

⁵⁹ Tamże, s. 97-98.